

problemi

Ivan Fuček

OCRT NOVOG UDŽBENIKA MORALNE TEOLOGIJE'^

Da li je novi udžbenik uopće moguć? Kakve bi morao imati karakteristike? Može li on biti univerzalnog značenja i kako dugo? Ta i druga pitanja nameću se spontano čim je riječ o »novom« udžbeniku moralne teologije. Stoga ovdje možemo samo pružiti jedan »ocrt«, ukazati na pravac ili smjer kojim bi valjalo ići. Jedva je moguće nešto drugo. I zato, kad je govor o »novoj sintezi«, onda može biti samo govor o »pokušajima« više ili manje uspješim pod ovim ili onim kutom gledanja dotičnog autora. Malo se autora danas usudi poći na izradbu udžbenika. Proučavaju se pojedini vidovi, objelodanjuju se i uspjele monografije, čak i rječnici moralne teologije. Pokušaje novih udžbenika dali su isključivo najpoznatiji među poznatim autorima.*

U predgovoru svog pokušaja F. Bockle slikovito opisuje situaciju: radovi na obnovi zgrade moralne teologije očito nemaju kraja. Pri tom

* Ovo je predavanje održano na simpoziju profesora teologije Jugoslavije od 18. do 19. travnja 1979. Služi kao baza raspravljanja o mogućnostima i strukturi novog udžbenika moralne teologije.

• O problemu udžbenika na svoj način govore: D. CAPONE, *Introduzione alla teologia morale*, EDB, Bologna 1972, na raznim mjestima, osobito 11 — 69, a posebno 36—38 i 50—69; G. PIANA, *Teologia morale*, u *Dizionario Teologico Interdisciplinare*, Marietti, 1977, 279—315; K. HÖRMANN, *Moralprinzip*, u *Lexikon der christlichen Moral*, Tyrolia, Innsbruck — Wien — München 1976, 1086—1088; G. VIRT, *Moraltheologie*, na ist. mj., 1099—1106; G. A. PALO, *Teologia morale — Metodologia* u *Dizionario enciclopedico di teologia morale*, ed. Paoline, 1974», 1085—1093.

građevna koliba (Bauhütte) nije instalirana tek nakon drugog svjetskog rata. Počevši od srednjeg vijeka, stalno se gradilo na moralu, te su se novi dijelovi ugrađivali u stilu. No postavlja se pitanje hoćemo li uspjeti održati jezgru građevine i dati joj moderan djelotvoran izgled. Takvo ispitivanje osniva se na pretpostavci da je nekom prilikom stečen pregled nad čitavom građevinom. Po općem priznanju, stjecanje takvog sveobuhvatnog pregleda tijekom zadnjih deset godina bilo je osobito otežano. Ponuđeni su raznoliki planovi i na raznim uglovima radilo se također intenzivno. Ali onaj tko nije spadao u taj »ceh« (»obrotničku zadrugu« moralista), nije bio u stanju da sve to shvati. Stekao bi utisak da se čitavo svodovlje ruši, a dobro poznate bliske figure odvoze. Takav bi se čovjek morao upitati stoje li umjesto toga na raspolaganju materijali jednake vrijednosti. U međuvremenu su radovi mnogih graditelja toliko napredovali da je moguće upustiti se u vodstvo i nastavak toga ili bar steći predodžbu osnovne strukture obnovljene teologije morala.

Zadnjih petnaestak godina raspravlja se plodnim međunarodnim dijalozom o osnovnim pitanjima teologije morala.² Pri tome se nikako ne radi samo o internoj crkvenoj diskusiji. Ohrabreni Drugim vatikanskim saborom, teolozi nastoje povesti razgovor sa svima onima koji se zanimaju za poboljšanje društvenog poretka. Slušaju se pitanja, pa također i kritična pitanja upravljena teologiji i Crkvi.* Razmišlja se o tome, u čemu je specifičan prinos kršćanskoj etici.* No također se ispituje kako da se iz temeljnih izričaja nauke o imovini i normama stekne društveni pristanak na širokoj bazi. U fundamentalnu teologiju morala — o kojoj je ovdje govor — nastoje se unijeti važne spoznaje iz filozofske, socijalno-znanstvene i teološke diskusije u cjelokupni prikaz moralno-teološke nauke o načelima. Načelni uviđaji treba da pomognu da se na konkretna čudoredna pitanja pronađu utemeljeni odgovori, koji će biti sigurni i od opće vrijednosti.®

2 F. BÖCKLE, *Fundamental-moral*, Kösel Vri., München 1977, 11—12. Ovdje autor vjerojatno misli na međunarodni časopis *Concilium*. Sam je direktor u istom časopisu za obnovu moralne teologije.

ä Među ostalim pothvatima u tom smjeru valja istaknuti međunarodno i međukonfesionalno društvo etičara i moralista Europe, tzv. »Societas ethica«, koja svake godine početkom rujna održava svoj »Tagung« negdje u Evropi.

* O tom problemu »specificuma« ili kršćanskog »propriuma« potrošeno je mnogo papira u zadnjih 15 godina. Usp. H. HALTER, *Taufe und Ethos. Paulinische Kriterien für das Proprium christlicher Moral*, Freiburger theologische Studien, Herder, Freiburg-Basel-Wien 1977; F. COMPAGNONI — D. MONGILLO, *Specifico della morale cristiana*, u *Dizionario enciclopedico di teologia morale — Supplemento della IV edizione*, ed. Paoline, 1976, 1431—1436; H. JUROS — T. STYCZEN, *Methodologische Ansätze ethischen Denkens und ihre Folgen für die theologische Ethik*, u *Theologische Berichte IV*, Einsiedeln 1974, 89—108; I. FUČEK, *Poziv u Kristu*, u *OŽ* 28 (1973), 332—351; Usp. moja skripta *Kršćanska etika u pokoncilskom previranju*. Temelji teološke etike L dio, Zagreb 1976, 58—60, 117—131, 172—180.

5 F. BÖCKLE, nav. dj., 12.

Kako je već iz rečenoga jasno, u ovom prikazu ne prelazimo okvire onoga što spada u temeljnu teologiju morala.® O vidovima posebne moralne teologije ovdje ne govorimo.

Smjerom nove sinteze

Pretkoncilski udžbenici (Noldin, Vermeersch, Merkelbach, Živković)' pisani su normativno u vidu: valjano — nevaljano, dopušteno — nedopušteno, zapovjedbno — zabranjeno; u optici su bili ispovjednici i rješavanje ispovjednih slučajeva. S laicima se nije računalo. Malo je bilo u tim udžbenicima elemenata dogmatike i duhovne teologije, a mnogo pozitivnih detaljnih propisa crkvenog prava. ^

- Traktati koji su više-manje uvijek prisutni u udžbenicima temeljne moralne teologije, sve tamo od 16. stoljeća, jesu' slijedeći: »de actibus humanis« — o ljudskim činima, »de legibus« — o zakonima, »de conscientia« — o savjesti, »de peccatis« — o grijesima. Raspodjelba materije i poredaj unutar udžbenika kroz 400 godina bili su veoma raznoliki.

^ Zadnje, tj. 34. izdanje H. NOLDIN, *De principiis*, Oeniponte 1962, izdao je G. Heinzel, a sadrži »5 knjiga«: De fine nominis ultimo (o zadnjoj čovjekovoj svrsi), De actibus ad finem aptis (o činima prikladnim za svrhu), De legibus (o zakonima), De conscientia (o savjesti), De virtutibus (o krepostima), De peccatis (o grijesima). Ovaj I. dio Noldinove Moralke ima 335 stranica velikog formata sa 356 marginalnih brojeva. — A. VERMEERSCH, *Theologiae moralis principia — responsa — Consilia, t. I, Theologia fundamentalis, Romae 1947*". — B. H. MERKELBACH, *Summa theologiae moralis ad mentem D. Thomae et ad normam iuris novi, t. I, De principiis*, Desclée de Brouwer et Cie, Bruges 1949. — A. ŽIVKOVIĆ, *Osnovno moralno bogoslovlje*, Zagreb 1938, koji ima isti raspored. Nakon uvoda, i on reda »5 knjiga«: Konačna svrha čovjekova, Ljudsko djelovanje (s fizičkog, psihičkog, moralnog gledišta), O zakonima, O savjesti, O grijesima. Djelo ima 408. str. velike osmine. Takva je općenito bila struktura udžbenika moralne teologije. Razlike su bile u nekim finesama ili usmjerenjima: jedan autor je više teološki-spekulativno bazirao, drugi više praktično-pastoralno; jedan se više zaustavljao na jednom pitanju, drugi je neki svoj »specificum« unosi u neko drugo pitanje, no svi su udžbenici bU i slični kao jaje jajetu, pa se u svim katoličkim teološkim učilištima poučavalo, možemo reći, bto.

* Zanimljivo je usporediti slijedeće: dok svi udžbenici moralne teologije poučavaju o ljudskim činima, o savjesti, o zakonu i o grijesima (neki naprijed stavljaju traktat o zadnjoj čovjekovoj svrsi, drugi pri koncu ili pred traktatom o grijesima stavljaju traktat o krepostima), važno je pogledati sadržaj I-II kod sv. Tome. On govori: o zadnjoj svrsi čovjeka, o ljudskim činima, o navikama i krepostima, o grijesima, o zakonu, o milosti. Kako se vidi, on ne govori nadugo o savjesti, dok u udžbenicima ona zauzima traktat za sebe. Toma govori o milosti i novom zakonu, dok je za sve moraliste — uključivši amo i tomiste — milost predmet dogmatske teologije, kao i za mnoge, poučavati o krepostima općenito vlastitost je dogmatske ili duhovne teologije. Ako se usporede još uvodi i pogovori, ako se usporede različiti traktati, onda nastaje golema razlika između manualista i sv. Tome. Za njega je traktat o zadnjoj svrsi čovjeka bazična istina za cjelokupni moralni dio sume: I-II, II-II. O tome govori u prvih 5 kvestija. Ostali materijal I-II, qq 6-114 je sva opća moralka, koju valja promatrati kao pravu *fundamentalnu moralku*, mada ju valja nadopuniti i prožeti Kristom kao misterijem Boga Oca. Usp. D. CAPONE, nav. dj., 50-51.

Drugi vatikanski sabor (OT 14) pruža duktivni kriterij za sistematizaciju udžbeničkog tipa, gdje se daje središnje mjesto Kristovu misteriju. Taj se misterij ovdje ne smije shvatiti kao izvanjski dodatni faktor koji bi potakao osjećaj i angažirao sile za studij. Nije on ni unutrašnji faktor kao objekt studija, ali o kome je riječ »per accidens«. Kristov misterij je ovdje potvrđen kao sadržaj koji nadahnjuje i utemeljuje studij i kao metoda mudre i znanstvene sistematičnosti, a time se potvrđuje i epistemološki originalni položaj teologije. To nadahnuće treba da se očituje u životnom naponu cjelokupne osobe studenta, a ne tek u jednostavnoj dijalektici imiske logike.[^]

Kako se danas u teologatima predaje moralna teologija? Jedni još upotrebljavaju Haringov udžbenik. Drugi prema vlastitim bilješkama. Drugi opet, da bi bili praktični u toj antimetafizičkoj situaciji, poučavaju o aktualnim temama kao što su: teologija oslobođenja, teologija zemaljskih vrijednosti, teologija društvenog napretka, pitanje autonomije, seksualnosti, obitelji, pravde u svijetu... Ima ih koji tumače svega jedan ili drugi traktat klasičnog tipa, ali s jakom kritikom, na primjer o ženidbi, o pokori.

Jasno, tim načinima studiranja, formacija budućeg svećenika trpi, manjkava je, osobito ako se uzme u obzir općenit pad humanističkih studija i same filozofije. Svećenički pripravnici će biti spremni čitati magazine, novine, pohađati filmove, površno raspravljati o efemernim stvarima sve do detalja pojedinih sportskih priredaba, ali neće steći naviku metodičke refleksije o temeljnim vrijednostima koje su ključ za upoznavanje čovjekova života i posebno njegova ćudoređa. Prevladava provizorno, nečiji stav, parola, vijest, novo jer je novo. Čim je riječ o »temeljnim vrijednostima«, lebdi bojazan kao da se život zaustavlja, da se upada u irealno, u metafizičko.

I zato se traže novi oblici poučavanja moralne teologije, koja neće biti samo za klerike nego ujedno i za laike svih vrsta. Čini se da bismo trebali pripaziti da nad teologijom u moralu ne prevlada sociologija i psihologija, nego da se na bazi prave teologije i za laike sučelimo s ideologijama koje trajno niču, pa da promičemo sintezu humanizma i kršćanstva, ali ne tako da se Evanđelje identificira bilo s kojom kulturom.

Danas svi govore o moralnim problemima, o kojima se kroz stoljeća govorilo jedino u udžbenicima i na statičan način. Časopisi najrazličitijih usmjerenja i novine pišu o sekularizaciji, o obitelji, seksualnosti, o slobodi savjesti, o društvenoj odgovornosti... Odgovori na slična pitanja iz pretkonijskih udžbenika umnogome su irealni. Nekad je i katekizam bio skra-

^o O tom nadahnuću usp. 1. FUČEK, *Krist — konkretna norma morala*, OZ 31 (1976), 421—436: vidi osobito bilj. 2. o *Devet teza kršćanske etike*, koje je predložio H. U. von BALTHASAR.

ćeni udžbenik dogmatike i moralke. Odavno se pošlo drugim putovima traženja, i prije biskupske Sinode od 1977.*"

Kako danas podučavati moralnu teologiju? Nekoć je teološki karakter teologije bio neosporan: kao i ostala teologija i moralna se smatrala znanošću jer je bila utemeljena »in essentiis rerum« — na bitnostima stvari. Danas, naprotiv, da se odbaci sekularizacija koja prelazi u sekularizam, postoji tendencija pokazati nespojivost ćudoređa i njegova teološkog vidika. Drugim riječima, ćudoređe je ljudska kategorija koja pravu spoznaju svojih sadržaja i dinamizam nalazi u ljudskim znanostima. Tražiti sadržaje u istini teološkog reda, za mnoge bi značilo negirati autonomiju ljudskog, umrtviti spontanost, postaviti opresivne norme.

Ali tu susrećemo sakrivenu ne samo neispravnu epistemološku misao nego i doktrinalno-ontološku, koja ne vidi cjelokupne stvarnosti u Kristovu misteriju. S tim u vezi se raspravlja o načinu kako usaditi i razviti moralnu kao jednostavnu antropološku znanost, jer ćemo samo tako, misle neki, odgovoriti na novu današnju i sutrašnju kulturu. Jedno odraslo ćovječanstvo samo određuje svoj moralni život. Tako metodologija vlastita sociologiji, ne za mali broj teologa, postaje i metodologijom koja treba da karakterizira i moralnu teologiju. Time bi »teologalnost« moralne teologije bila svedena na dimenziju religioznosti, koja bi, doduše, imala rezonanciju u etičkom životu ćovjeka, no ne bi bila njegov konstitutivni faktor."

Konkretan je problem ovaj: prije je uvijek u institucionalnom kursu teologije postojala knjiga — »liber textus« i za profesora i za slušaće. Sistematsko razlaganje u višegodišnjem programu rezultiralo je iz višegodišnje profesorove sinteze, na temelju aktivnog sudjelovanja profesora i slušaća. Danas se traži međumagisterijalno jedinstvo, posebno kad je ono međudisciplinarno. »Liber textus« za institucionalne kurseve u osnovi je pisani razvoj mnogogodišnjeg programa. No jasno je da program mora biti prisutan i djelatan i u profesoru i u grupi profesora: svi se zajedno nalaze sućelice onog koji poućava, a svi treba da konvergiraju u sintezu, koja u slušaću izgrađuje život, a ne pomutnju.

Stoga se nužno postavljaju neka pitanja: Je li moguć dobro artikuliran program, a ipak jedinstven? Je li moguće sastaviti »Liber textus« koji bi objedinjavao profesora sa slušaćima i slušaće međusobno? Mogu li problematićnost ćudorednog života danas i njegova mnogostruka kompleksnost podnijeti nužna ogranićenja programa jednog »liber textusa«? Ne odvraća li nas kazuistićko iskustvo od teksta s fiksnim programom

Usp. nedavno na hrv. objelodanjenu knjigu: J. COLOMB, *Kateheza životnih dohi*, izd. Katehetski salezijanski centar, Zagreb 1979.

" Usp. D. CAPONE, nav. dj., 119 — 150.

da se ne bi upalo u nocionalizam? Ne sugerira li nam intelektualna pasivnost i gotovo tehnička formacija savjesti u opsluživanju moralne norme i u optuživanju grijeha da odbacimo svaki tekst, pa da slušačima dademo slobodu i da se naviknu na metodu moralnog izvršavanja, dok će se profesor ograničiti na izlaganje nekih aktualnih problema kako ih donosi život i pokreće tisak?*

Na dva posljednja pitanja mnogi odgovaraju potvrdno pa odbacuju kompletne programe, kao i »liber textus«, to više, jer ovi ne postoje, a ako postoje, samo su pokušaji školskog teksta.

Pitanja jasno govore o aktualnim poteškoćama. Ali jedva možemo zamisliti rješenje u tome da se odbace svi tekstovi i svaki pokušaj organiziranog programa. Neki vide opasnost, sučelice fragmentarizmu našeg poučavanja, jer da time slušače navodimo na vjerovanje da teologija ne posjeduje sigurnost koju bi morala ponuditi. Stoga, da slušači sebe nekako dostignu, s obzirom na traktate koje profesor razlaže na nedosljedan način, okreću se pozitivnim moralnim naukama — Freudovoj, Marxovoj — pa pristaju uz njih, jer ondje nalaze organizirane odgovore, prema jednoj sintezi koju oni očekuju.

Izgleda, dakle, da je težište problema na fundamentalnoj moralci koju valja nanovo utemeljiti. Ali za to utemeljenje je, prije svega, potrebno da se uvjerimo da su moralna teologija i dogmatika jedna jedina teologija. Akvinac je u to bio uvjeren, pa je na taj način izradio i svoju »Summu«. Nažalost, misao koja je kasnije zavládala, a koja je tvrdila da je jedino prava znanost ukoliko se bavi esencijama, snažno je osiromašila moralcu i prisilila ju je da postane kazuistička. Sam Krist je bio izbačen iz tog »znanstvenog«, a »temeljna moralca« postade »općom mo-

* Važno je ovdje upozoriti na učenje Svete kongregacije za katolički odgoj i izobrazbu: *Teološka formacija budućih svećenika*, KS, Dokumenti 51, Zagreb 1976. O moralnoj teologiji govori se od br. 95—101. U br. 96 čitamo: »Moralna je teologija u prošlosti katkada pokazivala određenu uskoću pogleda i praznine: bio je tome razlog dobrim dijelom određeni juridizam, individualističko usmjerenje i nepovezanost s vrelima Objave. Da bi se to prevladalo, nužno je osvijetliti *epistemološki, spoznajni status* (podcrtano u samom tekstu!) moralne teologije. Valja odrediti način kako se ona mora izgrađivati tijesno se naslanjajući na Sveto pismo, Predaju — primljenu po vjeri i tumačenju po Učiteljstvu — i u sudbonosnosti s naravnim zakonom koji spoznajemo razumom. Na tim se osnovicama može provesti revizija i ponovno vrednovanje moralne teologije sve do njenih duhovnih, pastoralnih i 'političkih' primjera. Tako će se ona uzdignuti na pravu teološku razinu. A ta nova prezentacija prvi je uvjet da bi mogla odgovoriti opravdanim zahtjevima onoga što se danas nazivlje orthopraxis.« Dalje je govor kako moralna teologija treba da bude povezana s dogmatikom (br. 97) u pozitivnom i sistematskom vidu (br. 98), treba da doprinosi znanosti o prirodi i o čovjeku (br. 99). Zatim je govor o kršćanskom pozivu i nutarnjoj duhovnoj dimenziji (br. 100), pa u istom broju o duhovnom vodstvu i sakramentu pokore, i napokon govori o kontaktima s pastoralnom teologijom (br. 101).

ralkom«, ovladana »moralnim sistemima«. Posebna briga moralne teologije bila je *normativnost* ljudskih čina u vidu zakona, a ne usklađenost *osobe* s Bogom, ni odziv čovjeka kojeg Bog poziva iz unutrašnjosti njegova bića. To nije bilo jedinstvo s Bogom koji nas usaduje u Krista i njegov misterij ljubavi i u snagu njegova Duha, da nas tako učini novim osobama, pa da naše cjelokupno ćudoredno dobro djelovanje bude izraz tog »zakona Duha života u Kristu Isusu« (Rim 8, 2).

Drugi vatikanski koncil želi da se Kristov misterij kao istina uzme za restrukturaciju moralne teologije ukoliko je školska disciplina, umjesto kazuističkih priručnika. Da se to ostvari, potrebno je da biblijska teologija, dogmatika, moralka, duhovna teologija postanu samo *jedna* jedina teologija, pa da tako formiraju moralnu, fundamentalnu teologiju. Izgleda da na drugi način neće biti moguće sastaviti nov plodan program moralne teologije. Partikularna moralka će se nakon toga sučeliti s partikularnim temama i problemima, prema raznolikosti instancija koje će dolaziti iz raznolikosti mjesu i vremena.**

Pokušaji nove sinteze

U svakom slučaju za cjelokupnu restrukturaciju ćudoredne nauke polazište smije, može i mora biti *čovjek*, uzevši ga u svim vidovima njegovih odnosa i egzistencijalnih dimenzija. Znači, čovjeka valja uzeti u njegovoj neponovljivoj subjektivnosti ili osobnosti**, u njegovoj povjesnosti i društvenosti, u njegovoj transcendentnoj otvorenosti prema Apsolutnom s ponudom »vrhunarnog egzistencijala«.^^ Jednom riječju: čovjeka valja uzeti ontološki ugrađena u Kristov misterij sa zadatkom da živi svoj život u dostojanstvu čovjeka i kršćanina. Valja ga, dakle, uzeti cjelovito i u Kristovoj punini.

Usp. posebno br. 97. istog dokumenta (»Povezanost s dogmatikom«), pa odličan članak: J. FUCHS, *Teologia morale e dogmatica*; u *Sussidi 1977 per lo studio della teologia morale fondamentale*, Roma 1977, 245—266. Isti, *Responsabilità personale e norma morale*, EDB, a cura S. Privitera, Bologna 1978, osobito *Insegnamento della Teologia morale in quanto *Sacra doctrina*«, 25—44 i *Morale autonoma ed etica di fede*, 45—76.

^* Ovdje namjerno ne razlikujem »osoba« — »subjekt«. Usp. K. RAHNER, *Grundkurs des Glaubens. Einführung in den Begriff des Christentums*, Herder, Freiburg — Basel — Wien 1976, pod naslovom *Der Mensch als Person und Subjekt*, 37—46.

'' Usp. K. H. WEGER, *Karl Rahner — Eine Einführung in sein theologisches Denken*, Herderbücherei 680, Freiburg i. Br. 1980, osobito *Gnade und übernatürliches Existential*, 80—86, G. MUSCHALEK, *Die Erfahrung Gottes in neu erfahrener Kirche*, u AA. W. *Christentum innerhalb und ausserhalb der Kirche*, Hrsg. E. KLINGER. *Quaestiones disputatae* 73, Herder, 1976, 177—189.

Očito je: takvo shvaćanje čovjeka osvijetljeno je Božjom riječju i predajom Crkve, s ciljem da dođu do izražaja osnovni vidovi kršćanskog djelovanja u trajnoj vjernosti jezgri evanđeoske poruke u svakodobnoj povijesnoj situaciji, tj. u konkretnim odgovornostima i angažmanu sadašnjeg trenutka.

Računajući s takvom kristološko-pneumatološkom pozadinom, pokušaj sinteze fundamentalne moralne teologije račva se u trostrukom pravcu:

1. Ima ih koji još i danas nude priručnike fundamentalne moralne teologije utemeljene više-manje na tradicionalnim koncepcijama ljudskog čina, zakona, savjesti, grijeha. Ovi se nisu oslobodili skolastičkog oblika, mada su unijeli mnogo novoga i sve nastojali dobro prilagoditi prilikama. Ovamo spadaju:

B. Haring, *Kristov zakon, I* — Opća moralna teologija, u hrv. prijevodu kod KS, Zagreb 1973.*® Ali moralna teologija neprestano dalje gradi, pa i sam Haring nije više zadovoljan svojim udžbenikom. U međuvremenu je sa svih područja moralne teologije izradio primjerne pastoralno usmjerene monografije.*^ U studenom 1978. godine izašao je prvi svezak njegova novog udžbenika na engleskom jeziku, o kome ćemo dalje reći nekoliko riječi. Zasada toliko: novi udžbenik je zaista posve prerađena stvar i zato ispada iz ovog prvog skupa.

A. van Kol, *Theologia moralis, I*, Barcelona 1968. Poznat neuspjeli pokušaj. To je »skraćeni Noldinov priručnik«, s malo novih vidika, s nešto navoda novije bibliografije, impostiran pretkoncilski, valjda posljednji latinski udžbenik.

Slijedi »bolonjski pokušaj« serije uvaženih talijanskih moralista, pod naslovom *Corso di teologia morale*. Fundamentalna moralka sadrži 7 svezaka sa 992 stranice, a izradili su je: Angelini, Valsecchi, Capone, Quarello, Rossi i Molinaro.*^ Da osvijetle čovjeka kao »osobu u Kristu« i čovjekov poziv, sve su smjestili unutar nacрта povijesti moralne teologije

Za upoznavanje i lakše snalaženje u Haringovu *Kristovu zakonu, I*, usp. I. FUČEK, *Uz Haringov »Zakon Kristov«*, BS 44(1974), 605—616.

1^ Zanimljivo je baciti pogled na Haringovu bibliografiju u svesku *In libertatem vacati estis. Studia moralia XV*, Roma 1977, izdanu prigodom njegove 65. godišnjice života. Nakon objavljivanja *Das Gesetz Christi* (1954), on je do g. 1977. objavio daljnjih 65 samostalnih djela s područja moralne teologije. To zastrašujuće mnoštvo samostalnih radova jednog jedinog autora govori o jednoj disciplini koja je zaista sva u pregrađivanju.

" G. ANGELINI — A. VALSECCHI, *Disegno storico della teologia morale*, EDB 1972; D. CAPONE, *Introduzione alla teologia morale*, EDB, 1972; D. CAPO-NE, *L'uomo è persona in Cristo*. Introduzione antropologica alla teologia morale, EDB, 1973; E. QUARELLO, *La vocazione dell'uomo*. L'amore cristiano, EDB, 1971; A. VALSECCHI — L. ROSSI, *La norma morale*, EDB, 1971; A. MOLINARO — A. VALSECCHI, *La coscienza*, EDB, 1971; E. QUARELLO, *L'amore e il peccato*. Affermazione e negazione dell'uomo, EDB, 1971.

i kristološki usmjerenog uvoda, da se onda može progovoriti i o kršćaninovoj ljubavi kao principu morala, o normi, savjesti, kreposti kao potvrdi i grijehu kao negaciji čovjeka.

Svoj pokušaj pruža A. Giinhor, *Chiamata e risposta. Una nuova teologia morale*, I, ed. Paoline, Roma 1974. Struktura ovog djela želi biti biblijska: Bog poziva čovjeka — čovjek se Bogu odziva. U bitnosti se obrađuje materija skolastičkog priručnika: Bog poziva kroz zakon i savjest. Čovjek umski spoznaje i slobodnom voljom prihvaća poziv (pitanje »kreposna čovjeka«) ili odbija (pitanje »krivnje i grijeha«). Postoji jedan broj škola koje ga slijede i po njemu rade, najviše zbog sistematičnosti, respektiranja nekih novijih pitanja i neke dosta tehničke manipulacije koncilskim tekstovima. To je zapravo naglašeno tradicionalna doktrina.*"

2. Drugu skupinu »pokušaja sinteze« tvore udžbenici koji su dalje odmakli od klasičnog načina obrađivanja. Zanimljiv je u toj seriji:

M. Vidal, *Moral de actitudes. Moral fundamental personalista*, PS, Madrid 1974. Tim se priručnikom pokročilo prilično naprijed. Autor najprije obrađuje problematiku i njenu složenost današnje moralne teologije unutar aktualne situacije koju živimo, naznačivši temeljne putove izlaska, pod novim vidom opredjeljenja. Ne radi se više o etici čina, ni o kazuizmu i čistom objektivizmu. Iako u priručniku dolaze materije koje nalazimo i u ostalim priručnicima fundamentalne moralke, ipak je ovo očit prijelaz na personalističko utemeljenje. Želi se integrirati cjelokupni moral pod vidom čovjekove *osobe* ili *subjekta*, koji u transcendentnoj slobodi sudbinski raspolaže samim sobom. U svakom slučaju, taj je priručnik odbjegao od skolastičkog načina prikazivanja, ne osjeća se etična normativnost, a originalan je i raspodjelbom i oblikom. Bilo bi ipak poželjnije da bolje poznaje autore njemačkog jezičnog područja i da je filozofski dublji, a biblijski utemeljeniji.^"

E. Chiavacci, *Teologia morale. Morale generale*, 1, Cittadella, Assisi 1976. Originalan pokušaj u postavljanju cilja i u sistematizaciji grade. Temeljna mu je postavka »pozvani čovjek«, koji treba da živi svoj poziv »odzivom« ili sebedarjem, trajno tražeći i u savjesti razlučujući što je za nj dobro, a što nije. Pavlov »dokimazein« je potka čitavu djelu. Novost i bogatstvo aktualnih problema odmjerenih i izvaganih objavljenom riječju pušta kroz prizmu fundamentalne moralne teologije. Taj je rad prilično subjektivan, na mjestima trpak sve do gorčine, ponegdje zajed-

Isti autor napisao je i ostala dva sveska moralne teologije: // — *Morale speciale: le relazioni del cristiano verso Dio*, ed. Paoline, 1975; /// — *Morale speciale: le relazioni verso il prossimo*, ed. Paoline, 1977.

^ Isti autor je objelodanio i drugi svezak svoje moralke, sprema i treći svezak inače je priznat kao pisac mnogobrojnih članaka s raznih područja morali», teologije.

ljiv do ugriza, ali u cjelini duboko kršćanski i eminentno teološko-kristološki impostiran. Želi poslužiti kao uvid u osobni rad i klericima i laicima, profesorima i slušačima, za informaciju i za daljnje istraživanje.^*

F. Böckle, *Fundamental Moral*, Kösel, München 1977, koji se već prevodi na nekoliko jezika (iz razgovora s autorom). To je zaista nešto novo i u novosti kratka sinteza golemog broja specijalnih studija na svim sektorima temeljne moralke. Kao direktor za moraliku međunarodnog časopisa *Concilium*, nije opterećen shemama prošlosti i zato je možda najkompetentniji da pruži nov pokušaj jednog solidnog školskog priručnika. Knjigu je razdjelio u dva dijela. Najprije raspravlja o čovjeku raspetom između zahtjeva i izvršenja zahtjeva. Autonomno-teonomni subjekt (čovjek) nalazi se sučelice stvarnosti koja obvezuje, naspram koje se čovjek u slobodi postavlja pozitivno ili je s njome u kontradikciji (krivnja i grijeh). U drugom dijelu je govor o bitnim pitanjima utemeljenja ćudorednih zahtjeva (normi), a utemeljenje se traži u Bibliji, Isusovoj moralnoj poruci, u ethosu Crkve, u čovjekovoj prirodi, u iskustvu, u razumnom zaključivanju i u vjeri. Posebno govori o utemeljenju ćudoredno-normativnih sudova (teleološko i deontološko utemeljenje)^^^, napokon o pozitivnom prinosu Crkve za ćudoredne norme.^* Na prvi pogled manjak tog priručnika bila bi njegova slabije naglašena kristocentričnost i teološka nota općenito, dok je više vidljiva sociološko-filozofsko-psihološka dimenzija, uz već spomenutu biblijsku. No možda je u tome i njegova prednost.

B. Häring, *Free and Faithful in Christ. Moral Theology for Priests and Laity, I, General Moral Theology*, St. Paul Publ., London 1978. Ovo je Häringovo djelo unutar kristološke koncepcije usmjereno pneumatološki. A to je zaista »up to date« u smislu suvremenog teološkog kretanja. Kao što je njegov *Kristov zakon* prije dvadeset pet godina proizveo metodološku i znanstvenu revoluciju, stavljajući Krista u središte moralke, tako ova studija sa svojom jasnom vizijom Kristova Duha i njegovim

E. Chiavacci je jedan od najpoznatijih talijanskih moralista, profesor na Sveučilištu u Firenzi, član je međunarodnog i međukonfesionalnog društva evropskih moralista i etičara »Societas ethica«.

² Usp. F. BÖCKLE, nav. dj., 306–315, 315–319. O tom teleološkom i deontološkom utemeljenju normi usp. I. FUČEK, *Katolici i marksisti traže etičke rtorome*, OZ 32 (1977) 454–463, osobito 459 si.

[^] F. BÖCKLE, nav. dj., u 24. paragrafu raspravlja »O Crkvi i ćudorednoj normi«, pa želi prikazati koji je doprinos Crkve u tom pitanju. Najprije tumači u čemu je *Die Glaubenserfahrung der Gesamtkirche* — vjersko iskustvo čitave Crkve (323–324), zatim u čemu je *Der gesellschaftliche Auftrag* — društveni nalog za Crkvu danas, s obzirom na ćudoređe (324–329) i napokon *Die spezifische Lehrkompetenz* — posebna kompetencija učenja (329–331) kako to obrazlaže Drugi vatikanski sabor u *Lumen gentium*, br. 25. Usp. tumačenje toga broja: R. BRAJČIĆ, *Sluiba propovijedanja* (br. 25), u R. BRAJČIĆ — M. ZOVKIĆ, *Dogmatska konstitucija o Crkvi — Lumen gentium*, 1, FTL Zagreb 1977, 411–422.

pozivom upravljenim čovjeku da se potpuno izruči istom Duhu i njegovu djelovanju želi izvesti *duhovnu revoluciju* u srcima pažljivih čitatelja — jednako klerika kao i laika. Sve je duboko teološki utemeljeno s jakim biblijskom podgradnjom, s optimističkom vizijom kršćanskog oslobođenja u Duhu Svetom. Djelo je plod nepregledne serije pojedinačnih radova. Ono budi optimizam i oduševljenje. Sve do desetog dodatnog poglavlja Haring u jednom krešendu razvija pavlovsku misao slobode i vjernosti kao životnih egzistencijala zrela kršćanina.

Ovdje valja dodati novo zanimljivo zajedničko djelo protestantskih i katoličkih teologa pod naslovom *Handbuch der christlichen Ethik*, I, Herder—Freiburg/Basel/ Wien + Gütersloher Verlaghaus Gerd Mohn 1978. U prvom dijelu na 520 strana velikog formata sudjeluje 20 teologa. U prvom i drugom 45 teologa. Drugi dio ima 560 strana. Fundamentalna moralka (koja nema nikakva posebnog naslova, osim »Band 1«) raspravlja u tri dijela o etičkoj diskusiji današnjice, o njenim uzrocima, strukturi, o sistematskim posljedicama. Zatim se govori o orijentacionim problemima današnje kršćanske etike, pa o kršćanskoj etici kao integrirajućoj znanosti, o dijalogu kršćanske etike s antropologijom sve dotle da se postavlja pitanje identiteta kršćanske etike. Djelo odudara od svih dosadašnjih pokušaja. Usmjereno je više antropološko-sociološki negoli kristološki, ili čak pneumatološko-teološki. Svakako, to je riznica za daljnje ekskurzije i pojedinačne studije. Kao sva zajednička djela, nije u svim vidovima dovoljno ujednačeno.^*

K. Ruf, *Grundkurs Moraltheologie, I: Gesetz und Norm*, Herder, Freiburg i. Br. 1975; //; *Gewissen und Entscheidung*, Herder, Freiburg i. Br. 1977. Djelo želi pružiti utemeljeno čudoredno znanje, jasne pojmove i osposobiti za kritičko samostalno rasuđivanje. Originalnog je formata s mnogim — ponekad kompliciranim crtežima. Za rad sa studentima, u kružocima i seminarima, prvenstveno za rad s laicima, djelo ima svoju relevantnost.

Izdavači djela (oba sveska) jesu: A. HERTZ, W. KORFF, T. RENDTORFF, H. RINGELING, a svoje su priloge dali (u oba sveska) slijedeći: G. ALTNER, J. BECKER, H. J. BIRKNER, F. BÖCKLE, I. DALFERTH, G. DAUTZENBERG, R. DEGKWITZ, W. ELSNER, D. ENGELHARDT, D. FASSNACHT, Ch. FREY, Ch. GREMMELS, J. GRÜNDEL, E. HERMS, A. HERTZ, M. HONECKER, L. HONNEFELDER, W. HUBER, G. W. HUNOLD, E. JONGEL, S. KATTERLE, S. KEIL, W. KERBER, W. KLUXEN, T. KOCH, W. KORFF, R. LEUENBERGER, G. LINNENBRINK, D. MIETH, I. NEUMANN, W. PANNENBERG, T. RENDTORFF, H. RINGELING, D. RÖSSLER, G. W. SCHIMMELPENNING, H. W. SCHÜTTE, Th. STROHM, M. M. THOMAS, W. TRILLHAS, G. VAHANIAN, Ch. WALTHER, D. WIEDERKEHR, G. WINTER, H. ZILLESSEN. G. WINTER, H. ZILLESSEN.

3. Treću skupinu pokušaja sinteze, možda najjednostavniju, ali veoma korisnu, tvore danas posebni leksikoni moralne teologije. Pod odgovarajućim pojmovima nalazimo više-manje novu problematiku temeljne moralke. Nabrojimo neke najpoznatije!

K. Hörmann, Hrsg., *Lexikon der christlichen Moral*, Tyrolia, Innsbruck-Wien-München 1976, s golemom literaturom od šezdesetih godina ovamo, s klasičnom obradom pitanja.^*

L. Rossi — A. Valsecchi, a cura di, *Dizionario enciclopedico di teologia morale*, ed. Paoline, 1974*. Četvrtom izdanju je dodan *Supplemento*, ed. Paoline, 1976. Taj je leksikon pogođen i vrlo koristan i za poučavanje i za privatni rad.^*

B. Stoeckle, Hrsg., *Wörterbuch christlicher Ethik, in 84 Artikeln mit Literaturangaben*, Herder, Freiburg i. Br. 1975. Nema sumnje, rječnik ima svoju vrijednost, iako ime redaktora govori o starijoj impostaciji.

Važan je tal. novi *Dizionario Teologico Interdisciplinare*, 1—2—3, Marieti, 1977. Teme moralne teologije lako se nađu, jer su skupljene i sistematizirane kao zasebna jedinica na početku svakog sveska, ali uvrštene prema zahtjevu abecednog reda. Ovo veliko djelo zaista je odličan pokušaj objedinjenja svih teoloških disciplina, pa su i kazala tako zgodno uređena da se lako dobije cjelokupan pregled pojedine discipline, odnosno uoče interdisciplinarne materije.

Interdisciplinarnost nove sinteze

Navodimo ukratko samo neke interdisciplinarne antropološke vidove u smislu nove hermeneutike. Naravno, isti vidovi zahvaćaju u kontekst drugih disciplina.

Prvo izdanje svog leksikona napisao je sam: K. HÖRMANN, *Lexikon der christlichen Moral. Christliche Moralfragen in der Sicht der Bibel, der Tradition und der gesellschaftlichen Wirklichkeit — Leitlinien christlicher Gewissensbildung — 250 Stichwörter: »Aberglaube« — »Zwang«*, Tyrolia Vrl., Innsbruck — Wien — München 1969. Prof. Hörmann, Ordinarius Bečkog sveučilišta, održava veze s našim učilištima i teolozima morala, naučio je i hrvatski pa može pratiti našu literaturu, ponekad se nekim kraćim dopisom javi i *Glasi koncila*. Usp. njegov članak — izvorno na hrvatskom jeziku — pod naslovom *Ciljevi izjave »Persona humanan.* BS 47(1977), 377—391.

U prvom izd. 1973. članak A. VALSECCHI, *Sessualità (e morale sessuale)*, 922—941, bio je osuđen od BK Lombardije, zato je u drugom i u ostalim izdanjima pod istom riječju *Sessualità* napisao članak B. HÄRING (1974), 993—1006.

1. Neka osnovna pitanja

Svakako, ključno pitanje fundamentalne moralne teologije je njena *definicija*. Da se shvate novi pokušaji kristološko-pneumatološko-personalističkih definicija, potreban je sustavan povijesno-metodološki uvod.[^]

Ukoliko su prije u optici promatranja bili čovjekovi čini — *actus humani* — sada je vid promatranja slobodna *osoba*, koja se očituje kroz svoje čine kao znakove i simbole; osoba i njeni čini tvore jedinstvenu cjelinu.

Da se tako usmjerena definicija dobro razumije, potrebno je zahvatiti u biblijsku i teološku *vrhunaravnu antropologiju* { — čovjek u Kristovoj teandričkoj stvarnosti). U tom svjetlu valja prostudirati ljudski čin, tj. u vidu Objave i njenog značenja za cjelinu misterija ljudske osobe. Ovdje se moralka — u pitanju osobe i njenih čina — uputila zajedno s filozofijom, posebno s filozofijom religije, pa onda s dogmatikom, gdje se proširuje pitanje suvremenog dijaloškog personalizma i njegova značenja za moralku. Kad se kaže da se dogodio zaokret od objektivnog k subjektivnom, onda je to simplicistički rečeno, budući da stavljanje osobe s njenim činima u središte etike znači mnogo svestraniji i obuhvatniji zaokret. No na tom području se ukrštavaju mnoge granične regije filozofije, povijesti filozofije osobe, kristologije s problemom osobe u Utjelovljenoj Riječi, trinitarne teologije s modernom zašiljenim problemom: kako shvatiti osobu u Trojstvu i sl.^{^^}

Gledamo li na društvenu dimenziju, koja je jednako bitna, susrećemo se s problematikom sociologije, psihologije, dubinske psihologije i psihopatologije. A uzmemo li u promatranje posebno kulturni vid ljudske osobe, tada se susrećemo s mnogostrukom problematikom današnje kulture i vidovima ove tehničke civilizacije koju valja živjeti.^{^*}

U taj kontekst valja smjestiti refleksiju o osnovnim kriterijima vrednovanja etičkog ponašanja: onog subjektivnog (riječ »subjektivni« zanosu u loš psihologizam) i u konačnici odlučujućeg, koje se poziva na osobu i njenu odgovornost. Tu dolazi pitanje savjesti sa svom širinom metafizi-

[^] o definicijama moralne teologije usp. I. FUČEK, *Kršćanska etika u pokoncijskom previranju*. Temelji teološke etike, I. dio (ciklostilioni), FTI, Zagreb 1976, str. 5—10: ondje je govor o tradicionalnim definicijama i njihovim karakteristikama (5—7), pa o personalističkim definicijama u smislu II. vat. koncila s nužnim obrazloženjem (7—10).

²⁸ Posebno o problemu osobe u Trojstvu usp. K. RAHNER, *Grundkurs des Glaubens* itd., pod naslovom *Zum Verständnis der Trinitätslehre*, 139—142.

²⁹ Usp. E. CHIAVACCI, *Cultura*, u *Dizionario Teologico Interdisciplinare*, Marietti, I, 1977, 667—674; U. GALEAZZI, „Perjon«, u nav. dj., II, 706—710; A. RIGOBELLO, *Personalismo*, u nav. dj., II, 710—714; J. ENDRES, *Personalismo — esenzialismo — dialogismo*. Ed. Paoline, Roma 1972.

zičke, teološke i psihološke problematike, dapače sociološke i medicinske. Ali tu dolazi i refleksija o onom objektivnom u čovjeku, što se odnosi na povijesnu konkretnost u socio-kulturnom kontekstu. To je pitanje o ćudorednom zakonu, za čije dobro razumijevanje nije dostatno poznavati tek neku od definicija »nar&vU (*natura humana*), nego je i opet u vidu vrhunaravne kršćanske antropologije potrebno vrednovati cjelokupna čovjeka. Na taj način se jasno izražava tendencija da se prevlada bilo predani nam udžbenički etički objektivizam, koji je dovodio do atomizacije i postvarenja ljudskog djelovanja, ne vodeći dovoljno brige o misteriju osobe, bilo čistog subjektivizma koji vodi isključivo prema moralu intencije s oznakom relativizma i historicizma. Objektivno je nastojati pronaći plodno izjednačenje i ispravno posredovanje između intencionalnosti i povijesne učinkovitosti ljudskog djelovanja.

Unutar tog okvira smješta se pitanje o čovjeku grešniku. Grijeħ je teološka realnost s kojom s^ susrećemo ne samo u moralci nego i u dogmatici, gdje se traktat o milosti jedva može dobro razumjeti ako ne na pozadini čovjekova pada. Dolazi se do toga da je čovjek potreban trajne obnove — metanoje, epistrote — a to je pitanje o strukturi kreposna ćudoredna života. Tu se jasno prelazi područje duhovne teologije i ide se s njome do vrhunca." Tako pojmovi: grijeh, obraćenje, moralne kreposti zahvaćaju daleko iznad osobnih dimenzija, povijesni i sociološki vidik koji nije ograničiv na međusobne odnose, nego je vezan na bitnu strukturalnu uvjetovanost današnje ljudske egzistencije.

2. Neka dodatna pitanja

Na antropološkom, kao i na povijesnom planu ima nekih drugorazrednih pitanja, ali koja znatno produbljuju ona osnovna

Definicija i vrednovanje ćudorednog djelovanja, u odnosu na osobu i njenu savjest, dodiruju I jedan nipošto apstraktan pojam, nego veoma konkretan, tj. čovjekovu *slobodu*. Da se sloboda u cijelosti ocijeni, treba brižno promotriti njene psihološke i povijesno-društvene uvjetovanosti, treba se poslužiti I s kategorijama današnje kulture kako bi se protumačio smisao zadnje intencionalnosti ljudskog čina. Na taj način ispitivanja ne želi se upasti u skeptičnost I pesimizam nad takvim kategorijama popuštajući jednoj subjektivističkoj i relativističkoj etici kakvu nam nudi situaciona etika negativnog vlda.^*

S druge strane, u nužnom sućeljenju s moralnim zakonom i njegovim objektivnim i povijesnim zahtjevima, treba da se respektira primat sa-

^° Usp. *Lumen gentium*, V, pogl., *Opći poziv na svetost u Crkvi*, osobito brojeve 39—42.

»' Usp., među ostalim, G. PALO, *Sitnazione (etica della)*, u *Dizionario Teologico Interdisciplinare*, III, 265—282.

vješti. Tu dolazi pitanje epikije i njene primjene danas. Savjest treba da je u trajnom stavu budnosti. Umjesto moralnih sistema tu iskrsava pitanje razboritosti u Duhu, koja se stječe vježbom u razlučivanju između nepromjenljivih vrijednosti i njihove normativne historičnosti, koja je uvijek pojedinačna i provizorna, pa zato promjenljiva. Stoga će razmatranje o moralnom zakonu voditi prema onom formalnom nepromjenljivom (*id formale*) i onom materijalnom promjenljivom (*id materiale*).

Sva ta i slična pitanja temeljne moralke rješavaju se na pozadini Biblije. Mnoga se dotiču direktno dogmatike i sraštena su u njenim specifičnim pitanjima. Druga razvijaju pitanja duhovne teologije i vode ih do najviše moguće točke. Ima pitanja koja zadiru u psihologiju, dubinsku psihologiju, sociologiju, medicinu, pa u tom vidu zadnjih godina ima mnoštvo monografija koje prelaze i naglašavaju interdisciplinarnost, kao: psihologija i moral, medicina i moral, društveni moral itd.** Time ne želimo ustvrditi da je moralka prekoračila svoje zakonite granice.

Završavam s J. Fuchsovom refleksijom o jedinstvu dogmatike i moralke.

Dogmatika koja priznaje Objavu kao odlučujući faktor za spas čovjeka u Kristu, danas kao »politička teologija« sve više počinje odobravati značenje jednog svjetovnog interesa čovjeka kršćanina za svijet u smislu J. B. Metzovih postavki. Takva se dogmatika ne ograničuje samo na to da moralnoj teologiji pruži novo svjetlo za odnos kršćanina sa svijetom. Štoviše, ona mu omogućuje kompetentniji sud o određenim oblicima ponašanja u sučeljenju sa svijetom. Osobito mu pruža jasniju viziju 6 pitanju: što znači kršćaninov angažman za svijet i njegovo aktivno sudjelovanje u stvarima svijeta, kad promiče njegov progres.^*

Dogmatika je upravljena na temeljne i značajne probleme jedne teološko-moralne nauke kršćanskog života kao što su prihvaćanje milosti, vjere, ljubavi, o čijim se daljnjim konkretizacijama bavi upravo moralna teologija. Da iscrpno odgovori na pitanja koja su joj upravljena, dogmatika se ne temelji isključivo na objavljenim datostima nego i na rezultatima čovjekove refleksije i čovjekova znanja, npr. na rezultatima filozofske i psihološke antropologije. Dogmatika koja na taj način radi, ne stavlja se, doduše, izričito na službu moralnoj teologiji, ali je ona ipak za nju od izvanrednog značenja, ukoliko moralna teologija gradi na rezultatima dogmatike. A mora graditi na tim rezultatima ako želi uspješno reflektirati o fenomenu kršćanske moralnosti.**

* O svim tim vidovima, među ostalom lit., usp. isti rječnik, cit. ovdje u bilj-
29 i 31, na raznim mjestima i pod raznim vidovima u sva 3 sveska.

** J. FUCHS, nav. dj., 262.

Ondje, 262—263.

Ukoliko se moralna teologija i dogmatika odvojeno poučavaju kao -dvije parcijalne discipline, treba da ipak rade u smislu jednog značenja recipročne vrijednosti. Dogmatika će dozivati u pamet i upozoravati na učinke misterija spasenja za kršćanski život, silazeći tako sve do područja moralne teologije. A moralna će se teologija zanimati za učinke misterija spasenja u konkretnom životu kršćanina. Upravo stoga, moralna teologija kao polazište treba da uzme izjave dogmatike koje se odnose na kršćanski život, pa u tom svjetlu nastojati shvatiti moralni život.

Ne postoji, stoga, jasna granica između dogmatike i moralne teologije — uzevši pragmatički karakter njihove distinkcije u dvije parcijalne discipline; moralna teologija će morati nerijetko pragmatički ustanoviti (u sukladnosti s dogmatikom) do koje točke u pojedinom slučaju želi poći u ostvarenju svog teološko-dogmatskog karaktera.*®

Kao dodatak: pregled jednog novog udžbenika

Unatoč nastojanju da se pitanje novog udžbenika moralne teologije što praktičnije prikaže, na simpoziju profesora teologije u Lovranu 18. do 19. travnja 1979., zamoljen sam da ovom predavanju dodam *uvid* u cjelokupnu problematiku jednog takvog pokušaja. Na tome je osobito inzistirao o. dr. Bonaventura Duda OFM, redoviti profesor Svetog pisma na Teološkom fakultetu u Zagrebu. Zahvalan sam njemu i ostalima za taj poticaj, pa ovdje donosim cjelokupni »Contents« — sadržaj nove Haringove moralke. Kao u cijelom našem izlaganju, tako i ovdje, radi se ključivo o L dijelu moralne teologije, o onome što se nekad nazivalo »De principiis« — o načelima. No pogledajmo kako taj Haringov »De principiis« — o načelima moralnog života danas izgleda.*®

« Ondje, 266.

" Ovo Haringovo djelo u originalnom engl, izdanju ima 492 strane. Nije opterećeno navodima literature, nego donosi samo bilješke, uvijek nakon dotičnog poglavlja. Bilješke izražavaju samo ono najbitnije. Ovaj je sadržaj knjige s engl, preveo M. STEINER, stud. teolog, na Fil.-teol. institutu D. I. u Zagrebu.

Bernhard Haring
SLOBODNI I VJERNI U KRISTU
Moralna teologija za svećenike i svjetovnjake

Svezak 1
Opća moralna teologija

S a d r Ź a j

Uvod

Prvo poglavlje

Biblijski vidici: vizija cjelovitosti

I. Biblijske perspektive: Stari zavjet

1. Božja riječ i poziv
2. Božji poziv na skrušenost i spasenje
3. Božji poziv: izbor i obećanje
4. Božji poziv: oslobođenje i Savez
5. Skrušenost naroda i Božji poziv karizmatičkih voda
6. Bog izabire i zabacuje kraljeve
7. Bog poziva proroke i oni se odazivaju
8. Sluga Jahvin
9. Savez i Zakon

II. Biblijske perspektive: Novi zavjet

1. Krist je Novi savez
2. Krist je Prorok
3. Krist je Jedini koji krsti svoje učenike ognjem i Duhom
4. Krist je Jedini koji bijaše, koji dolazi i koji će doći
5. Krist je vječna Riječ Očeva, utjelovljena u našoj povijesti
6. Krist je Istina
7. Isus je Gospodin
8. Isus Krist je naša Pravda i naš Mir
9. Poziv na nasljedovanje

III. Biblija i normativna etika

Drugo poglavlje

Na koji je način bila i jest neovisna i stvaralačka moralna teologija?

I. Ograničeni domet ovog nastojanja

II. Stvaralačka vjernost u Apostolskoj Crkvi

III. Crkveni Oci

1. Rani crkveni Oci
2. Klement Aleksandrijski
3. Origen
4. Sv. Bazilije

5. Sv. Ivan Zlatousti
6. Sv. Ambrozije
7. Sv. Augustin

IV. Vrijeme ponavljanja

V. Stoljeće stvaralačke teologije i obnove

1. Blagoslov sv. Franje i sv. Dominika
2. Svetac novator
3. Sraz nominalizma
4. Toma Akvinski opravdan

VI. Početak rimokatoličke moralne teologije

1. Nova svrha i nova okolnost moralne teologije
2. Sv. Alfonzo Liguori

VII. Obnova moralne teologije u 19. stoljeću

1. Oživljavanje širokogrudni je tradicije
2. Johann Michael Seiler
3. Johann Baptist Hirscher
4. Franz Xaver Linsenmann

VIII. Dva velika obraćenika u Katoličku Crkvu: Ekumenska dimenzija

1. John Henry Newman
2. Vladimir Sergejevič Solovjev

IX. Zaključak: Novi kairos za stvaralačku teologiju

Treće poglavlje

Stvaralačka sloboda i vjernost u odgovornosti

I. Za bolje razumijevanje ključnih pojmova, uzora i simbola

II. Krist sjedinjuje simbol i stvarnost

III. Sveto i dobro: odgovor i odgovornost

1. Religija kao odgovor i poslušnost vjere
2. Odgovornost u osebujnoj kršćanskoj viziji

IV. Odgovornost u stvaralačkoj slobodi

1. Odziv Kristu i u Kristu, Osloboditelju
2. Nestvaralačka sloboda
3. Stvaralačka uzajamnost
4. Stvaralaštvo svih naših energija
5. Spasenjski odgovor u grešnom svijetu
6. Stvaralačka sloboda kao dar Duha

V. Odgovornost u stvaralačkoj vjernosti

1. Obveza prema Savezu
2. Vjernost prema slobodi
3. Obveza svrsi zapovijedi

VI. Stvaralačka suodgovornost

1. Od obrambenog ćudoređa do ćudoređa Saveza
2. Sučovječnost

3. Sloboda u zajednici i druKtvu
4. Modeli Crkve
5. Korjeniti monoteizam
6. Zajednička krivnja?

VII. Ideja vodilja i normativni uzorci

1. Normativni uzorak
2. Odnosni i spasenjski pristup
3. Opcija za neku vrstu deontologije i teleologije
4. Osnovna pravila dijaloga

VIII. Odgovorna i stvaralačka osoba

1. Nova osoba u Kristu
2. Cjelovitost osobe
3. Duh osobe: temeljne dispozicije
4. Čovjekovo srce (vrijednosna osoba)
5. Osoba svjesna cilja
6. Ideja vodilja i pojedinačni motivi

IX. Historičnost i stvaralačka odgovornost

1. Hrabar DA svojoj povijesti
2. Sjećanje puno zahvalnosti
3. Budućnost je već započela
4. Dar sadašnjeg trenutka

X. Odgovornost u svijetu i za svijet

Četvrto poglavlje

Stvoreno i nanovo stvoreno od slobode i za slobodu u Kristu

I. Stvaranje kao događaj slobode i za slobodu

1. U početku bijaše Riječ
2. Izvorni dar i teret slobode

II. Krist slobodan Očev Dar

1. Trinitarna dimenzija slobode u Kristu
2. Isus, Prorok
3. Isus je Novi savez
4. Utjelovljenje Božjeg kraljevstva
5. Isusova sloboda na Križu
6. Vjera kao zahvalno prihvaćanje slobodnog Očeva dara

III. Od ropstva do slobode u Kristu

1. Od slobode kao krade do slobode kao dara
2. Od laži do slobode u pravom životu
3. Od ropstva pod Zakonom do zakona Duha
4. Od grešne solidarnosti do spasonosne solidarnosti
5. Od ropstva neprijateljstva do vladavine ljubavi
6. Slobodni od tjeskobe, slobodni za nadu
7. Slobodni od lijenosti, slobodni za odgovornost

8. Slobodni od moći, slobodni za službu spasenja
9. Slobodni od ropstva smrti, slobodni za pravi život

IV. Vjerujemo u Duha Svetoga

1. Sloboda djece Božje
2. Slobodni u Duhu i otvoreni poslanju
3. Sukob između Duha i utjelovljene sebičnosti

V. Utjelovljena sloboda

1. U svjetlu otajstva Utjelovljenja
2. Osobna sloboda i društvene strukture
3. Sloboda i odgoj

VI. Crkva kao utjelovljenje stvaralačke slobode i vjernosti

Peto poglavlje

Temeljno opredjeljenje (fundamentalna opcija)

I. Mješavina starog i novog

II. Doprinos behaviorističkih znanosti i filozofije

1. Životni krug Erika Eriksona
2. Temeljna opredjeljenja i tipovi ljudi Edwarda Sprangera
3. Kierkegaardovi »miljokazi životnog puta«
4. Doprinos Maslowa i Frankla

III. Osnovna sloboda i osnovno znanje

IV. Čovječje srce

V. Fundamentalna opcija i velike životne odluke

VI. Utjelovljenje fundamentalne opcije i fundamentalnih stavova

1. Čin, krepost i stil života
2. Humane kreposti
3. Integracija vjere i života
4. Cijena kreposti

VII. Fundamentalna opcija i eshatološke kreposti

1. Zahvalnost — poniznost
2. Stvaralaštvo nade
3. Budnost
4. Vedrina i radost

VIII. Neuspjele fundamentalne opcije

1. Individualizam: »Spasi dušu svoju«
2. Statičko neispravno tumačenje fundamentalne opcije
3. Izbor krivih predodžaba slobode i vjernosti

IX. Fundamentalna opcija protiv Boga i dobra

1. Smrtni i teški grijeh
2. Postupni ili iznenadni gubitak Božjeg prijateljstva

3. Može li relativno mala materija biti prilika za smrtni grijeh?
4. Može li grijeh iz puke slabosti povlačiti za sobom fundamentalnu; opciju?

- X. Obraćanje u svjetlu fundamentalne opcije
1. Temeljno obraćenje i opravdanje
 2. Trajno obraćenje
 3. Iskustvo ili znanje o stanju milosti

Šesto poglavlje

Savjest: svetište stvaralačke vjernosti i slobode

- I. Savjest i učenje
1. Znati biti zajedno i biti uzajamno slobodan
 2. Biblijski vid savjesti
- II. Antropološke i teološke refleksije
1. Čin savjesti i trajno darivanje savjesti
 2. Nepotpune teorije s obzirom na savjest
 3. Cjelovito shvaćanje savjesti
 4. Cjelovitost i lutanje savjesti
 5. Perpleksna savjest
- III. Razvojna psihologija i stupnjevi razvitka savjesti
- IV. Osebjuna kršćanska savjest
1. U Kristu — pod zakonom vjere
 2. »Ne više pod zakonom, nego pod milošću« (Rim 6, 14)
 3. Ispunjeni nadom
 4. Budnost i razboritost
 5. Razlučivanje: krepost kritike
- V. Grijeh i duhovno zdravlje
1. Bijeg u moralnu teoriju i nadoknadna skrupuloznost
 2. Skrovite energije jakog karaktera
 3. Grijeh kao gubitak radosti, mira i snage
 4. Gubitak dostojanstva
 5. Grešan gubitak slobode
 6. Popis grijeha protiv slobode i duhovnog zdravlja
- VI. Kajanje i preporod cjelovitosti savjesti
- VII. Recipročnost savjesti
1. Značenje recipročnosti savjesti
 2. Recipročnost savjesti u Pavlovim pismima
 3. Vjerska sloboda u gledanju humanista i kršćanina
- VIII. Crkveni autoritet i recipročnost savjesti
- IX. Novi pogled na probabilizam
1. Miješanje starih i novih stvari
 2. Društveni kontekst probabilizma

3. Izvorni odnos solidnog probabilizma i osobito sv. Alfonza
4. Pravila razboritosti za poduzimanje moralnih rizika

X. Nemirna i skrupulozna savjest

Sedmo poglavlje

Tradicije, zakoni, norme i kontekst

I. Sloboda i tradicija

1. Krist i tradicija
2. Teološka refleksija o tradiciji i običajima

II. Apostol naroda suočen sa židovskim zakonom i tradicijom

III. Naravni zakon u Kristovu zakonu

1. Iskustvo spasenja ili iskustvo kontrole
2. Čovjekova narav i naravni zakon
3. Naravni zakon i historičnost čovječanstva
4. Što je trajno u naravnom zakonu?
5. Naravni zakon i Objava
6. Shvaćanje Kristova zakona u Bibliji

IV. Normativna etika

1. Stvaralačka vjernost i sloboda kao normativne
2. Deontološka i teleološka mjerila za norme
3. »Nemoguć etički ideal«
4. Više i iznad pravila
5. Napetost između norme i slobode u današnjoj Crkvi
6. Upotreba zakona i normi u ekumenskom dijalogu
7. Norma i kontekst
8. Bezuvjetnost u moralnoj teologiji
9. Sukob i kompromis

V. Moral Saveza i zakon koji je čovjek učinio

1. Može li moral biti ozakonjen?
2. Suodgovornost i poslušnost građana
3. Moral Saveza i crkveni zakon

Osmo poglavlje

Grijeh i obraćenje

I. Kako govoriti o grijehu

1. Grešan govor o grijehu
2. Poruka Evanđelja i opakost grijeha
3. Napast
4. Kazna za grijeh

II. Grijeh i grijesi

1. Katalog grijeha
2. Specifična raznolikost grijeha

3. Brojčano razlikovanje grijeha
4. Grijesi propusta i počinjenja
5. Grijesi srca i grijesi čina

III. Smrtni i laki grijesi

1. Jesu li svi ozbiljni grijesi smrtni grijesi?
2. Stupnjevanje grijeha u Bibliji
3. Teološka refleksija
4. Formulacije pretkondilskih katekizama
5. Smrtni grijeh — ex toto genere suo
6. Je li svaki grijeh protiv šeste zapovijedi smrtan?

IV. Mogu li ljudski zakoni biti zapovjedeni pod sankciju smrtnoga grijeha?

1. Autoritet u službi savjesti
2. Opasnost otuđenja savjesti
3. Prema rješenju
4. Nekoliko klasičnih primjera

V. Utjelovljeno Evanđelje obraćenja

1. Krist, izvorni sakrament obraćenja
2. Krist, Prorok — oslobođenje od otuđenja
3. Krist, jedini koji pomiruje
4. »Tvoj Sveti Duh sašao na nas i očistio naš«
5. Krist, osloboditelj od grešne solidarnosti

VI. Sakramenti obraćenja

1. Crkva kao veliki sakrament obraćenja
2. Sakramenti obraćenja

VII. Obračćenikove sudjelovanje u obraćenju

1. Skrušenost
2. Odluka popravka bitna za istinsku skrušenost
3. Ispovijed grijeha — pohvala Bpžjem milosrđu
4. Stvaralačko okajanje

Sinteza:

Sloboda, vjernost i klanjanje

I. Sloboda i klanjanje

II. »Vidjeli smo njegovu slavu, punu milosti i istine«

III. Klanjanje u Duhu i Istini

IV. Prvenstvo svetog

V. Sakramenti kao povlašteni znakovi klanjanja

To je, eto, cjelovit sadržaj novog Häringova udžbenika Fundamentalne moralne teologije. U njegovoj kristološko-pneumatološkoj koncepciji teško se mogu prepoznati strukture nekadašnjih pretkondilskih udžbenika

>-De principiis« — o načelima. Važno je na temelju uvida u sadržaj jednog takvog novog udžbenika bar donekle zaključiti gigantski napor koji je učinjen u moralnoj teologiji da se disciplina osuvremeni, približi i hicima, prožme Biblijom i životnim iskustvom. U prvi mah je takav udžbenik neprikladan za formiranje budućih ispovjednika. Ali to je samo »u prvi mah«. On donosi odličnu načelnu osnovicu za rješavanje pitanja savjesti suvremenog čovjeka i kršćanina. Haringov novi udžbenik još uvijek je samo jedan pokušaj i jedan model, jedan putokaz i jedan poticaj što da se radi i kamo da se krene. Pitanje je, neće li nakon malo godina i takav pokušaj postati »zastario« i biti prevladan mnogim novini problemima,

ÉBAUCHE D'UN MANUEL NOUVEAU DE LA THÉOLOGIE MORALE

Résumé

Dans cette étude l'Auteur se demande tout d'abord si dans l'évolution et dans le perfectionnement d'une synthèse nouvelle de la théologie morale nous sommes arrivés au point de pouvoir présenter un manuel solide, aussi bien pour les professeurs que pour les auditeurs. La difficulté est plus grande dans la théologie morale fondamentale; aussi c'est à cela que l'Auteur limite son enquête.

Il décrit les manières d'enseigner la théologie morale dans le cours général («magisterialis») de théologie. Il montre la différence entre la méthode d'autrefois et la méthode d'aujourd'hui, discute à fond le problème de la possibilité et de la nécessité d'un manuel solide qui répondrait aux demandes du Concile et aux exigences postconciliaires, en conformité avec la théologie biblique dogmatique et spirituelle, de même qu'avec les sciences voisines nombreuses, comme par ex. la psychologie, psychologie des profondeurs, la médecine, sociologie, économie, biologie etc. L'Auteur laisse de côté la question de la nécessité, admet l'utilité, doute la possibilité de créer un »Uber textus« de ce genre, doute aussi de sa durabilité.

L'Auteur nous informe, sous un triple aspect, des essais nouveaux. Les uns nous offrent des manuels qui se basent sur les conceptions traditionnelles, avec une direction passablement scolastique, plutôt pour le clergé que pour les laïques. D'autres s'écartent des schémas classiques, s'efforcent de donner leur synthèse nouvelle. Ces travaux sont plausibles, mais ne promettent pas — semble-t-il — de durer longtemps. Les troisièmes préfèrent écrire d'une façon «lexicographique» — d'après les conceptions — sans se soucier de la systématisation. Tous se rendent compte de la nécessité d'un manuel dans lequel sera fait grand cas de la connexion de toutes les branches de la théologie, et de l'anthropologie chrétienne surnaturelle.

En terminant, l'Auteur donne, comme exempli gratia, un aperçu complet du contenu de l'essai nouveau, B. HÄRING, *Free and Faithful in Christ*, première partie, où il suggère courageusement et hardiment son avis de se dégager par degrés des manières traditionnelles.